

## บททบทวนความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น \*

โดย เยาวนุช เวศร์ภาดา

ตลอดระยะเวลาของการสถาปนาคำว่า “วัฒนธรรม” ขึ้นในสังคมไทย การฟื้นฟูวัฒนธรรม ถือเป็น “สนามแห่งพลัง” ที่มีการเคลื่อนไหวปะทะต่อต้าน ประสาน หรือปรับตัวของพลังหรืออำนาจกลุ่มต่างๆ ซึ่งต่างมีมิติในทัศนคติความเข้าใจ การให้คำนิยามว่าด้วย “วัฒนธรรม” รวมเป้าหมาย กระบวนการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองในแต่ละยุคสมัย อาทิ การฟื้นฟูและประดิษฐ์ใหม่ทางวัฒนธรรม (cultural invention) ซึ่งเป็นการเน้นควบคู่ไปกับการอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ โดยกระทรวงวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งก่อตั้งในปี 2495 สมัยจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างบูรณาการทางสังคมและสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมหลวงหรือประเพณีหลวง และ “ศิลปวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นเพียงวัฒนธรรมระดับผิวหรือเป็นเพียงรูปแบบตามขนบนิยม<sup>1</sup>

“วัฒนธรรมระดับพื้นถิ่น” หรือวัฒนธรรมของชาวบ้าน เริ่มมี “ทิศทางทางสังคม” ในฐานะที่เป็นหนึ่งในกลยุทธ์สำคัญในขบวนการเคลื่อนไหวชุมชน (community culture movement) เพื่อการ “ฟื้นฟูพลัง” การสร้าง “อัตลักษณ์” และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนท้องถิ่น และท้าทายการพัฒนาตามแนวทางของรัฐ การเข้าใจ “วัฒนธรรมท้องถิ่น” เป็นเพียงในมิติของ “ศิลปวัฒนธรรม” หากรวมถึง “ชีวิตวัฒนธรรม” อันสัมพันธ์กับพลวัตทางสังคม จนถึงระยะหนึ่งที่มีการพูดถึงบทบาทของวัฒนธรรมกับการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่ให้ความสำคัญต่อองค์ความรู้ ความเข้มแข็งและสำนึกที่ตระหนัก

\* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (สาขามานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้กำลังอยู่ในระหว่างการศึกษา จึงขอสงวนสิทธิ์ในการเผยแพร่หรืออ้างอิง

<sup>1</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม *วัฒนธรรมไทย สังคม-วัฒนธรรม ปัจจุบันผ่านแปร* (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2543)

ในทัศนะของผู้ศึกษา การฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นในกรณีศึกษา ที่หมู่ 3 และหมู่ 4 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้มีความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็น "ต้นแบบ" หรือตัวอย่างในการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นภายใต้รูปแบบของ "หมู่บ้านวัฒนธรรม" ภายใต้กรอบคิดเรื่อง "อุทยานการศึกษา" และการฟื้นฟูความเข้มแข็งของชุมชน จะเห็นได้ว่าชุมชนถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตามกระบวนการทัศน์ใหม่ทางการศึกษา ที่เน้นการศึกษาเพื่อรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนชนบทไทย อีกทั้งยังสอดคล้องกับยุคสมัยแห่งการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น ทั้งอำนาจการเมืองการปกครอง อำนาจทางเศรษฐกิจ รวมทั้งอำนาจทางวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าในท่ามกลางกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงและ "โจทย์"

ชุมชนแห่งนี้จึงเปรียบเสมือนเป็น "ชุมทางวาทกรรม"<sup>1</sup> (juncture of discourses) ที่แตกต่าง หลากหลาย ที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์และพลวัตระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับธรรมชาติรอบตัว กับสังคมเพื่อนบ้าน และสังคมภายนอกโดยเฉพาะรัฐ ตัวแทนของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กระแสท้องถิ่นนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์

ผู้ศึกษาใช้แนวคิดเรื่อง "วาทกรรม อำนาจ ความรู้" ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ในการสืบค้นและวิเคราะห์เครือข่ายอำนาจที่แฝงเร้นอย่างแยบยลการสร้างอัตลักษณ์แก่ชุมชนแห่งนี้ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางความรู้ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้บริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรม รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากการสถาปนา "อัตลักษณ์" ดังกล่าวขึ้นในชุมชนแห่งนี้

"วาทกรรม" ตามแนวคิดของฟูโกต์ หมายถึง เครือข่ายของกฎเกณฑ์ ค่านิยม ความรับรู้ ความเข้าใจร่วม มาตรฐาน ความเชื่อในเรื่องต่างๆ ของชีวิตมนุษย์ ซึ่งก่อรูปเป็นวาทกรรมต่างๆ วาทกรรมเหล่านี้ จะถูกจัดวางอย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการ เพื่อสร้าง / ผลิต (constitute) อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ให้สรรพสิ่งต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือแม้แต่ตัวตนของมนุษย์ วาทกรรมแต่ละประเภทเป็นผลผลิตของบริบททางประวัติศาสตร์ และบริบททางวัฒนธรรมในสังคมในช่วงเวลาเฉพาะ<sup>2</sup>

<sup>1</sup> พัฒนา กิตติอาษา แนวความคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่อง ท้องถิ่นนิยม (Localism) เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1 เรื่อง สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา, 2543)

<sup>2</sup> ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2542)

อำนาจของวาทกรรม อยู่ที่การ “ตัดสินเชิงคุณค่าในความรู้ต่างๆ ของมนุษย์ เช่น ความสามารถในการแยกแยะความดี / ความไม่ดี, ถูก / ผิด, ควร / ไม่ควร วาทกรรมยังมีอำนาจในการกำหนดตรรกะ ซึ่งกำหนดความเข้าใจได้ / เข้าใจไม่ได้, ความปกติ / ไม่ปกติ การรับรู้ การแสดงออกของมนุษย์”<sup>3</sup>

ในการวิเคราะห์วาทกรรมในกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรม” และ “อุทยานการศึกษา” ประกอบด้วยการวิเคราะห์กระบวนการสร้าง / ผลิต ถ้อยแถลง ภายใต้กฎเกณฑ์ ระบบคุณค่า ความคิด ความเชื่อ ที่ใช้เป็นกรอบความคิดในการสร้างความรู้ / ความหมายเฉพาะเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของหมู่บ้านแห่งนี้ รวมทั้งภาคปฏิบัติการในรูปแบบต่างๆ อาทิการเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยการสร้างความหมายใหม่ การฟื้นฟูเทศกาลประเพณี การสร้างตัวบท (text) เกี่ยวกับหมู่บ้านในแง่มุมต่างๆ และการสร้างเครือข่ายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ อันสัมพันธ์กับองค์กรหรือบุคคลผู้มีบทบาทและอำนาจอันชอบธรรมในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่เป็นองค์กรและบุคคลภายในและภายนอกชุมชน

#### จากชุมชนบ้านป่า สู่ศูนย์กลางวัฒนธรรมท้องถิ่น

“หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาขุนพนม” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “อุทยานศึกษากาญจนภิเชก” ตั้งอยู่ที่ หมู่ 3 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ถือเป็นเขต “ชายขอบ” ของเมืองนครฯ ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ (ดังมีคำกล่าวในเชิงดูแคลนคนแถบนี้ว่า “พวกอ้ายเขี้ยว” หมายถึงเป็นกลุ่มที่ไกลปืนเที่ยง ยังมีสภาพเป็นชนบทอยู่มาก) ต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อปีพ.ศ. 2517 ต่อมาในปีพ.ศ. 2524 ได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอ มีพื้นที่ประมาณ ๓๒๑,๔๙๙ ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับกิ่งอำเภอนบพิตำ และอำเภอท่าศาลา ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอลานสกาและอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอท่าศาลาและอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอลานสกาและอำเภอพิปูน

อำเภอพรหมคีรี ประกอบด้วย 5 ตำบล ได้แก่ตำบลพรหมโลก ตำบลบ้านเกาะ ตำบลอินคีรี ตำบลทอนหงส์ และตำบลนาเรียง ในเขตตำบลบ้านเกาะ ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านพฤษชน บ้านตลาดเก่า บ้านหลังเขา บ้านนาเสน บ้านท่าข้าม บ้านนา และบ้านนาออก รวมทั้งสิ้น 986 ครัวเรือน 4,761 คน<sup>1</sup> ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ปลูกข้าว และทำสวนผลไม้

<sup>3</sup> ธงชัย วินิจจะกุล *วิธีศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวิชยา* (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543)

<sup>1</sup> ที่มา ที่ว่าการอำเภอพรหมคีรี พ.ศ. 2544

นามสถาน “บ้านเกาะ” สะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางภูมิลักษณะของชุมชนแห่งนี้ได้อย่างชัดเจน คำว่า “เกาะ” เป็นภาษาถิ่นได้หมายถึง พื้นที่ที่มีป่าหรือเขาเป็นวงล้อม หรือเนินดินที่ล้อมล้อมด้วยที่ราบ หุบเขาหรือ ลุ่มพุ่มไม้ที่โดดเด่นอยู่กลางที่โล่งเตียน<sup>2</sup> พื้นที่บางส่วนด้านตะวันตกของตำบลบ้านเกาะเป็นภูเขาสลับ ซับซ้อน อยู่ในเขตเทือกเขาหลวงหรือเทือกเขาานครศรีธรรมราช มียอดเขาหลวงเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในภาคใต้ (สูง 1,868 เมตร) มีภูเขาเล็กๆกระจายอยู่รอบที่ราบ ที่สำคัญได้แก่ เขาขุนพนม และเขาโพรงเสือ บาง พื้นที่เป็นที่ลุ่มลอนลูกคลื่น ซึ่งเกิดจากการกัดเซาะของน้ำในฤดูฝนหรือเมื่อครั้งฝนตกหนัก ส่วนทางตะวันออก ของตำบลเป็นเขตที่ราบลุ่มที่มีความอุดมสมบูรณ์จากการทับถมของตะกอนลำน้ำที่มาจากเทือกเขาหลวง พื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นที่นา

ชุมชนรอบเขาขุนพนม ตั้งอยู่ในเขตที่ราบรอบเขาขุนพนม ประกอบด้วย “กลุ่มบ้าน” รวม 10 บ้าน ซึ่งตั้ง อยู่ในเขตตำบลบ้านเกาะ ตำบลทอนหงส์ และตำบลอินทรี กลุ่มบ้านต่างๆ จำแนกตามกลุ่มพุทธบริษัท หมายถึง เป็นชุมชนที่เป็นศรัทธาของวัดเขาขุนพนม ได้แก่บ้านหน้าเขา บ้านหลังเขา บ้านนาเสน บ้านสวนหลวง บ้าน นอกไร่ บ้านท่าข้าม บ้านห้วยไชนุด บ้านปึก บ้านอู่ตะเภา และบ้านเขาโพรงเสือ นามสถานของแต่ละบ้านบ่ง บอกเรื่องราวความเป็นมาและสภาพภูมิประเทศของการตั้งถิ่นฐานของผู้คนแถบนี้ได้เป็นอย่างดี

บ้านหน้าเขา ตั้งอยู่ด้านหน้าซึ่งเป็นด้านตะวันออกของเขาขุนพนม มีวัดเขาขุนพนมตั้งอยู่ด้านหน้าเขา

บ้านหลังเขา ตั้งอยู่ด้านหลังซึ่งเป็นด้านตะวันตกของเขาขุนพนม เดิมพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าริมภูเขา ต่อ มามีการหักร้างถางพงเพื่อทำสวนผลไม้และยางพารา

บ้านนาเสน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขาขุนพนม เล่าสืบกันมาว่าเดิมที่ดินละแวกนี้เป็นที่นา ของยายเสน ชาวบ้านจึงเรียกกลุ่มบ้านนี้ว่า “บ้านนายายเสน” ซึ่งต่อมารุ่นเสียงเป็น “บ้านนาเสน”

บ้านสวนหลวง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขาขุนพนม เล่าสืบกันมาว่าเดิมที่ดินบริเวณนี้เป็นสวนของ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัต) หรือเจ้าพระยานครพัต ผู้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ชาวบ้านจึงเรียก “สวนหลวง”

บ้านนอกไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขาขุนพนม เล่ากันว่าเดิมเป็นป่าไผ่ (ป่าโปร่ง) เนื่องจากมีคนบุก เบิกหักร้างถางพงเพื่อทำไร่ต่อเนื่องกันมาหลายปี

บ้านท่าข้าม ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเขาขุนพนม มีคลองนอกท่า (คลองพรหมโลก) ไหล ผ่าน ผู้คนที่เดินทางไปค้าขายหรือจับจ่ายใช้สอยที่ตลาดท่าแพ (ตำบลปากพูน อำเภอเมือง) จะต้องผ่านบ้าน

<sup>2</sup> สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย 2544)

ลงมาลงเรือที่ละแวกบ้านนี้ จึงเรียก "บ้านท่า~~.....~~" ซึ่งหมายถึงการข้ามเรือหรือข้ามสะพานไม้ลงจากเรือนนั่นเอง

ห้วยไชนุด ตั้งอยู่ระหว่างบ้านนาเสนกับบ้านท่า~~.....~~ ชื่อ "ห้วยไชนุด" มาจากชื่อลำห้วยที่ไหลผ่านไชนุด (ตาไชนุด)

ปึก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขาขุน~~.....~~ เดิมพื้นที่ละแวกนี้เป็นที่ลุ่มสลับกับที่ราบ ในที่อาศู ชาวบ้านเรียกว่า "โนปึก" ต่อมาเมื่อมีคนมา~~.....~~ถิ่นฐานบ้านเรือนและหักร้างนางพงเพื่อทำสวน จึงเห็นว่า "บ้านปึก" ปัจจุบันเป็นสวนผลไม้ มีทั้งทุเรียนพันธุ์พื้นเมือง มังคุด เงาะ และต้นประทุษระกา ตั้งอยู่ริมคลองนอกท่า ซึ่งไหลผ่าน~~.....~~เกาะ บ้านนา และบ้านท่าแพ ออกทะเลอ่าวไทยที่ขุน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการ~~.....~~สมอเรือสำเภา ทำให้สันนิษฐานว่าเดิมคลองสายนี้เดินเรือสำเภาจากบ้านปากพูนและบ้านท่า~~.....~~ ผ่านบ้านนา และบ้านเกาะสู่ละแวกเขาขุนพนม เขาโพรงเสือ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขาขุน~~.....~~ ในกลุ่มบ้านนี้เป็นที่ตั้งของเขาโพรงเสือ ซึ่งมีการแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่พักอาศัยของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์

เมื่อแรกตั้งถิ่นฐาน ชุมชนตั้งบ้านเรือนเรียงราย~~.....~~ริมลำคลองนอกท่า ซึ่งสะดวกต่อการใช้น้ำในการร่วมและใช้เป็นเส้นทางคมนาคม มีการหักร้าง~~.....~~นางพงเปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นนา (หรือที่เรียกว่า "หักนา" ไร่ ซึ่งเป็นพันธุ์พื้นเมือง อาศัยน้ำฝน) รอบ~~.....~~บ้านร่มรื่นด้วยสวนสมรม หรือสวนผสมผสานที่ปลูกพืชชนิดไว้รวมกัน มีทั้งไม้ผล พืชผักพื้นบ้าน ผักสวนครัว และสมุนไพร พื้นที่ห่างจากตัวบ้านออกไปเป็นสวน

สวนพื้นที่ไกลออกไปเป็นเขตป่ารกเรือ คน~~.....~~คนแก่ในหมู่บ้านอายุ 70-80 ปีเล่าย้อนให้ฟังถึงสภาพความเป็น "บ้านป่า" ของชุมชนแถบนี้ ว่าใน~~.....~~อดีตยามเข้ายังได้ยินเสียงฝูงชนีร้องโหยหวน หรือได้เห็นองหมีหรือควา (เสียงผา) ล้มด้วยน้ำมือของ~~.....~~ป่า หรือเป็นที่อยู่อาศัยของเสือตามโพรงถ้ำ เช่นที่บ้านโพรงเสือ บางคนอาจเคยได้ยินคนรุ่นปู่รุ่นพ่อ~~.....~~ให้ฟังว่า เดิมถิ่นนี้อุดมด้วยไม้ป่าแทรกด้วยไม้ผล โดยต้นประและต้นทุเรียนพันธุ์พื้นเมือง บางต้น~~.....~~ขนาดใหญ่ขนาด 2-3 คนโอบ บางต้นให้ผลผลิตมากถึง 0-3,000 ลูก เจ้าของทุเรียนจะตั้งชื่อทุเรียน~~.....~~คนทุกต้น โดยตั้งชื่อตามลักษณะของผลหรือเนื้อทุเรียน เช่น "จืด" (เนื้อมีรสจืด) "อ้ายโง" (เนื้อเหลืองสวย ~~.....~~รสชาติดี) "อ้ายหัวล้าน" (เป็นต้นทุเรียนที่ผลไม่ค่อยมีหนาม) "ลาวพร้าว" (ลักษณะเหมือนลูกมะพร้าว)

ในอดีต ชาวบ้านเขาขุนพนมใช้ “เรือเหินือ”<sup>1</sup> ล่องไปตามเส้นทางน้ำสายคลองนอกท่า เพื่อขนส่ง “ลูกไม้” (ผลไม้) ไม่ว่าจะเป็นทุเรียน มังคุด กล้วย หรือพลูปากหราม และยางพาราไปขายที่ตลาดท่าแพ ระหว่างการเดินทางต้องผ่าน “นบ” (ทวนบ) หรือคันดินของชาวนาที่ยกไว้สูงประมาณ 1-2 เมตรเพื่อผันน้ำเข้านา กว่า จะถึงตลาดต้องผ่านนบหัวโพธิ์ นบชี้อ้น นบตรอก นบไทร นบลุงทิม นบโต นบแม่มาย นบใหญ่ และนบน้ำจาย เรือที่บรรทุกผลไม้จึงต้องใช้ทางมะพร้าวคลุมและมัดให้แน่นหนา เพราะเมื่อข้าม “นบ” แต่ละครั้ง เรือจะจม เจ้าของเรือต้องกู้เรือขึ้นมา เรียกได้ว่าต้องเปียกปอนกันไปตลอดทาง

ก่อนที่ชุมชนเขาขุนพนมจะได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ให้เป็น 1 ใน 12 หมู่บ้านวัฒนธรรมในประเทศไทย (และเป็น 1 ใน 2 แห่งของภาคใต้ หมู่บ้านวัฒนธรรมอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่ อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี) เมื่อปีพ.ศ. 2538 นั้น ชุมชนเขาขุนพนมเป็นที่รู้จักจากเรื่องเล่าขาน อันสัมพันธ์กับกรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินแห่งหลายในหมู่ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช (รวมทั้งจากคนจากถิ่นอื่น ที่เคารพศรัทธาในองค์สมเด็จพระเจ้าตากสิน) ว่าในบั้นปลายพระชนม์ชีพได้เสด็จมาประทับเพื่อปฏิบัติวิปัสสนากัมมฐานอยู่ที่เขาขุนพนม มิได้ถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่ป้อมวิไชยประสิทธิ์ เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2325 ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทย และเมื่อสวรรคตที่เขาขุนพนม พระบรมอัฐิส่วนหนึ่งของพระองค์ถูกนำไปไว้ที่สถูปเจดีย์ 6 เหลี่ยม ด้านทิศใต้ของวิหารธรรมศาลา ในวัดพระมหาธาตุมหาวิหาร

ในการสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 ซึ่งจัดโดยสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช เมื่อปี 2521 มีการนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและข้อมูลทางมุขปาฐะของเฉลิม อยู่เวียงชัย และน้อม อุปรมัย หากไม่มีข้อสรุปชัดเจน ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินสวรรคตที่นี้จริงหรือไม่ จากนั้นเขาขุนพนมเริ่มที่ไปเยี่ยมชมในหมู่นักวิชาการหรือผู้ที่มาสัมมนาที่สถาบันราชภัฏฯ

เขาขุนพนมได้รับการสถาปนาให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวิถีชีวิตชุมชนอย่าง “เป็นทางการ” เมื่อได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชน “ต้นแบบ” ตามโครงการชุมชนวัฒนธรรม โครงการนี้มี

<sup>1</sup> “เรือเหินือ” เป็นเรือที่ “ชาวเหินือ” ซึ่งเป็นชุมชนเชิงเขาหลวงด้านตะวันออกแถบอำเภอลานสกา พรหมคีรี พิกุล ชะอวด ร่อนพิบูลย์ ท่าศาลา (บางส่วน) ใช้บรรทุกผลไม้และพืชผลอื่นๆ ไปค้าขายกับชาวบ้านในท้องถิ่นอื่น เช่น ชาวเมือง (ตัวเมือง นครศรีธรรมราช ซึ่งเดิมมีทั้ง “กลุ่มในเมือง” หมายถึง เจ้านาย ข้าราชการที่อาศัยอยู่ในเขตกำแพงเมือง “กลุ่มท่าวัง” อาศัยอยู่แถบถนนราชดำเนิน) “ชาวนอก” อยู่ในเขตที่ราบลุ่มริมฝั่งทะเลตะวันออกนอกตัวเมือง ตั้งแต่อำเภอหัวไทร เขียวใหญ่ ปากพญา ท่าศาลา ลีชล ชนอม “กลุ่มนอกเขา” อยู่ตามที่ราบเชิงเขาและหุบเขาของเขาหลวงฝั่งตะวันตก ในอำเภอฉวาง หุ่งสง หุ่งใหญ่ ทั้ง “ชาวเหินือ” “ชาวนอก” และ “กลุ่มนอกเขา” จัดเป็นพื้นที่ในเขตชนบทก่อนมีการตัดถนนเชื่อมเส้นทางคมนาคมระหว่างอำเภอต่างๆ

วัตถุประสงค์เพื่อ “ฟื้นฟู” วัฒนธรรมท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การ “ฟื้นฟู” ความเข้มแข็งของชุมชน ตามแนวนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

“สวช. ได้ใช้ความเป็นศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด เป็นตัวเชื่อมโยงในการสรรหาหมู่บ้านวัฒนธรรมขึ้น 4 ภาคทั่วประเทศ โดยมีสถาบันวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นตัวหลักในการจัดการเรื่องนี้ ในที่สุดภาคใต้ก็เฟ้นเอาหลายจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นจังหวัดในภาคใต้ตอนบน เมื่อกรรมการสวช. พิจารณาแล้วเห็นควรที่หมู่บ้านเขาขุนพนมประกาศเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม องค์ประกอบของการพิจารณาเรื่องนี้ มีเกณฑ์มาตรฐานซึ่งสวช. เป็นผู้ดำเนินการ วางกฎเกณฑ์จากกรุงเทพฯ และได้ขอแรงให้หน่วยงานในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรม 2 หน่วย ได้ไปสืบหากันคนละทาง คือสวช.ได้มอบหมายให้สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเป็นผู้สรรหา และศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดคือสถาบันราชภัฏเป็นผู้สรรหา แต่ปรากฏว่าทั้ง 2 หน่วยได้เสนอตรงกัน ในที่สุดเมื่อพิจารณากับเกณฑ์ของสวช. เขาก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาดำเนินการตรวจสอบข้อมูลที่เราส่งไป เมื่อเห็นว่าสมจริงก็นำไปพิจารณาเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่สวช.กำหนดขึ้น ในที่สุดก็ประกาศให้หมู่บ้านแห่งนี้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2538 ต่อเนื่องถึง 2540” นักวิชาการผู้มีส่วนเกี่ยวข้องท่านหนึ่งให้อธิบายถึงกระบวนการสรรหาหมู่บ้านวัฒนธรรม

ในการคัดเลือก “หมู่บ้านวัฒนธรรม” ในครั้งนี้ ปรากฏมี “ผู้เข้าชิง” 2 หมู่บ้าน คือบ้านคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา และบ้านเขาขุนพนม ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช

“คณะกรรมการได้พิจารณาขึ้นต้นเห็นว่าคีรีวงสามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีชื่อเสียงพอดึงคนให้มาแบบอย่างมาใช้ ถึงสวช.ไม่ประกาศ เขาก็สามารถประกาศตัวเขาเองได้...ก็เลยพิจารณากันว่า ควรเลือกหมู่บ้านอื่นที่ถ้าเราไม่ส่งเสริมหรือสนับสนุน ผลักดัน ก็อาจไม่เป็นที่รู้จัก ขณะเดียวกันคณะกรรมการก็คิดอยู่ข้อหนึ่ง คือ เหมือนเป็นหมู่บ้านที่เป็นเพชรในตม เราไปนำมาล้าง มาขัดชู หมู่บ้านนี้ผมเห็นว่าสมควร”

นับตั้งแต่หมู่บ้านเขาขุนพนมได้รับการประกาศให้เป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรม” ได้ก่อให้เกิดกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมขึ้นมาในหลายรูปแบบ ประกอบด้วย

- การศึกษารวบรวมข้อมูล องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้านอย่างเป็นระบบในหลากหลายแง่มุม ทั้งด้านภูมิศาสตร์กายภาพ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ, ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน, ด้านสังคม เช่นกลุ่มเครือญาติทางสังคม เครือญาติ รวมทั้งมิติทางวัฒนธรรมประกอบด้วย ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา วรรณกรรมท้องถิ่น เช่น เพลงร้องเรือ (เพลงกล่อมเด็กภาคใต้)

สวช.ได้จัดตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงาน ประกอบด้วยนักวิชาการจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด นักวิชาการจากสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช และผู้ประสานงานจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด

จากการศึกษาชุมชนเขาขุนพนมในช่วง 2538-2541 ปรากฏรายงานผลการศึกษาดังกล่าว 5 เรื่อง ได้แก่

1. เขาชุนพนม : ชีวิตและวัฒนธรรม โดยสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช
2. โบราณสถานเขาชุนพนม โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ 11
3. พันธุกรรมพืชเขาชุนพนม โดยวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีนครศรีธรรมราช
4. อุทยานการศึกษาเขาชุนพนม โดยสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครศรีธรรมราช
5. ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษเขาชุนพนม โดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช

-การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในหมู่บ้าน มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างที่เป็นแหล่งความรู้และความภาคภูมิใจของท้องถิ่น เช่น ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษเขาชุนพนม พระตำหนักเมืองนคร โรงเรียนวัดเขาชุนพนม หอสมุดเฉลิมบรมราชกุมารี มีการบูรณะโบราณสถาน เช่น พระอุโบสถวัดเขาชุนพนม ถ้าพระเจ้าตาก ตำหนักพระเจ้าตากสินมหาราช รวมทั้งการขุดค้นทางโบราณคดี และได้พบโบราณวัตถุต่างๆ มากมาย เช่น เครื่องมือหินขัด เศษภาชนะดินเผา

-การฟื้นฟูเทศกาลประเพณี ที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านแห่งนี้ คือประเพณีการให้ทานไฟ ซึ่งจัดขึ้นในช่วงตีสี่ถึงเจ็ดโมงเช้าของวันที่ 1 มกราคม เป็นการก่อเตาทำอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระและเลี้ยงคนที่มางานบุญ นอกจากนั้นมีประเพณีแห่เศียรท้าวมหาพรหมในวันสงกรานต์

ปัจจุบัน “หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาชุนพนม” เป็นศูนย์กลางการศึกษานอกระบบที่ใหญ่ที่สุดของอำเภอพรหมคีรี และเป็นแหล่งทัศนศึกษาของนักเรียนทั้งในอำเภอและต่างอำเภอ รวมทั้งอยู่ใน “แพ็คเกจ” การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้รับการสนับสนุนและเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

## พื้นที่แห่งความทรงจำ

### อำนาจของความรู้ ภาพแทนความจริงของชุมชน

“หมู่บ้านแห่งนี้มีร่องรอยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมากที่สุดในบรรดา 1,400 หมู่บ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช จากหลักฐานโบราณคดีที่ค้นพบบริเวณเชิงเขาชุนพนม ถ้าในภูเขา และพื้นราบริมฝั่งคลองแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งชุมชนของมนุษย์ตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อราว 1,500 ปีมาแล้วจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ปรากฏหลักฐานที่เป็นศิลปวัตถุและลายลักษณ์อักษร ชีวิตและความเป็นอยู่อันเป็นวัฒนธรรมของชุมชนปัจจุบัน ก็ยังดำรงอยู่ในลักษณะสังคมเกษตรกรรมที่อบอุ่นด้วยไมตรีจิต เขาชุนพนมจึงเป็นหมู่บ้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง”<sup>1</sup>

“หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาชุนพนม” ครอบคลุม “กลุ่มบ้าน” ที่ตั้งอยู่บนที่ราบรอบเขาชุนพนม อันได้แก่

<sup>1</sup> ฉัตรชัย สุกระกาญจน์ (บรรณาธิการ) เขาชุนพนม : ชีวิตและวัฒนธรรม (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2541)



หน้าเขา บัว..... บ้านนาเสน และบ้านนอกไร่ บรรยากาศโดยรอบร่มรื่นด้วยสวนสมรมสลักกับสวน  
 ทารุ และคร..... จากผืนป่าที่ปกคลุมเขาขุนพนม ด้านหน้าเขาเป็นที่ตั้งของวัดเขาขุนพนม ซึ่งนอกจาก  
 วัดของชุมชน..... สวนหนึ่งของ "อุทยานการศึกษาเขาขุนพนม" หรือ "อุทยานการศึกษากาญจน  
 าเขาขุนพนม..... ด้วยโรงเรียนวัดเขาขุนพนม และศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาเขาขุนพนม  
 อบ "หมู่บ้าน....." และ "อุทยานการศึกษาฯ" มีถนนวงแหวนล้อมรอบ ถนนสายนี้เชื่อมต่อกับเส้น  
 ถนนสายย่อย..... สายบ้านนอกท่า-บ้านท่าแพ, สายบ้านนอกท่า-เขาขุนพนม, และสายบ้านในเขี้ยว-  
 ขุนพนม เส้น..... เชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 4016 (นครฯ-นบพิตำ) นอกจากนั้นยังเส้นทางสาย  
 อีกเส้นหนึ่งส..... "วัฒนธรมฯ" คือทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 4103 (ตามแยกปากพะยั้ง-นาพรุ)  
 เครื่องข่าย..... "เปิด" ให้คนภายนอกเดินทางเข้าสู่ชุมชนได้สะดวก

ภายในพ..... "วัฒนธรมฯ" และ "อุทยานการศึกษาฯ" เขาขุนพนม มีความน่าสนใจในฐานะ  
 เฉพาะที่ประ..... แตกต่างหลากหลายไปด้วยกันทั้งเรื่องของอดีต ปัจจุบันและอนาคต มีทั้งพื้นที่จริง  
 (space) และ..... สังคม (social space) ที่กำหนดไว้เพื่อกิจกรรมเฉพาะด้านและตีความหมาย  
 ะอย่างไว้ พ..... ามที่หรือสถานที่ประเภทนี้ว่า "heterotopia" การกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา การสร้าง  
 ำความหมาย..... จักระบบระเบียบของพื้นที่ / สถานที่ย่อมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมและ  
 มสัมพันธ์เชิง..... ักلاءแดงตนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกายภาพของสิ่งต่างๆ โดยการใช้เทคนิควิทยาการ  
 ารสร้างความ..... พื้นที่ (technologies of spaces) <sup>1</sup>

"เขาขุนพ..... ือเป็นแกนกลางของ "หมู่บ้านวัฒนธรมฯ" และ "อุทยานการศึกษาฯ" ได้รับการ  
 าศาสตร์..... โดยโครงสร้างทางธรณีวิทยา ภูเขาลูกโดดแห่งนี้จัดได้ว่าเป็นภูเขาหินปูน ยุค  
 ไคโคเวเซียน ..... าน 435-500 ล้านปี มีองค์ประกอบทางเคมีเป็นแคลเซียมไบคาร์บอเนต ที่ถูก  
 ายด้วยน้ำ..... ำให้เกิดเป็นบ่อยุบตัวและทางน้ำหาย ก่อให้เกิดถ้ำที่มีหินงอกหินย้อยสวยงาม<sup>2</sup>  
 มรู้ทางธรณี..... พนมได้รับการจัดแสดงอยู่นิทรรศการ "โลกและธรณีวิทยา" ซึ่งภายในห้องมีทั้ง  
 และภาพจำ..... พนมในลักษณะภาพตัดขวาง (cross-section) ให้เห็นลักษณะทางธรณีวิทยาอย่าง  
 ้น ประกอบ..... ะให้ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างดินและหินของเขาขุนพนมอย่างละเอียด

ในทางพ..... ีการสำรวจความหลากหลายของพืชพันธุ์บนเขาขุนพนม พบว่ามีไม่ต่ำกว่า 300  
 และผู้ศึกษา..... าทพืชพันธุ์ที่สำรวจพบไว้ โดยจำแนกหัวข้อเป็น ชื่อพื้นเมือง, ชื่อทางราชการหรือ

รัตน์ เจริญสิน..... าสตร์ บริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : นิ่งทศวรรษ รัฐศาสตร์แนววิพากษ์ (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิต  
 มหาวิทยาลัย.....

สิทธิ์ ชูประสุต..... วัฒนธรมเขาขุนพนม" สารนครศรีธรรมราช ปีที่ 28 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2541

ชื่อทั่วไป, ชื่อวิทยาศาสตร์, วงศ์, ลักษณะ / ชนิด และประโยชน์ใช้สอย<sup>1</sup> ปัจจุบันพืชพันธุ์ต่างๆ บนเขาขุนพนม ได้รับการอนุรักษ์ในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

“เขาขุนพนม” ยังเป็นพื้นที่ที่บันทึกร่องรอยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งพลังความศรัทธาความเชื่อ ผ่องแผ้วมาในรูปของความทรงจำของคนในท้องถิ่น ถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่าหรือที่เรียกว่า “วรรณกรรมมุขปาฐะ” ในชุมชนมีนิทานประจำถิ่นเรื่อง “เขาขุนพนม” ซึ่งเล่าว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอู่ทองได้ส่งพระพนมวังและนางเสียดียงทองมาเป็นผู้ครองนครศรีธรรมราช จึงได้สร้างที่ประทับเพื่อใช้เป็นที่พักพิงยามเกิดศึกสงคราม ณ บ้านกรุงชิง กรุงนาง (ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช) กรุงตาก (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี) และกรุงหยัน (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช) เขาขุนพนม เป็นศูนย์กลางของเมืองบิรวารเหล่านี้

ฐานะความเป็น “ที่หลบภัย” ของเขาขุนพนม ถูกนำไปเชื่อมโยงกับความเชื่อชาวบ้านที่เล่าขานกันสืบมาว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินได้เสด็จมาประทับที่ถ้ำเขาขุนพนมที่เจริญวิปัสสนา และได้สวรรคตที่นี่ ดังปรากฏเพลงร้องเรือหลายบท ดังบทที่ชื่อว่า “เพลงสงสาร” มีเนื้อความว่า

|                          |                              |
|--------------------------|------------------------------|
| “ฮาเอ้อ...เหอ...สงสารเหอ | สงสารแป๊ะหนวดยาวครวสั่นทุกซ์ |
| เอาศพใส่โลงตีบุก         | ค้างไว้ในดอนดง               |
| สาวสนมกรมวัง             | มาช่วยถือฉัตรถือธง           |
| ค้างไว้ในดอนดง           | ค่อยปลงบนเมรุใหญ่ เหอ”       |

มีการตีความจากปัญญาชนในหมู่บ้านว่า “แป๊ะหนวดยาว” คือสมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อคราวสวรรคต ชาวบ้านจำเป็นต้องอัญเชิญพระบรมศพบรรจุโลงและทิ้งไว้ในป่า เพื่อรอโอกาสอันเหมาะสมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้สมพระเกียรติ

บันไดทางขึ้นเขาขุนพนมปัจจุบันเป็นรูปพญานาคปูนปั้นเจ็ดเศียรสองตน แผ่พังพานทอดตัวเป็นราวบันได ซึ่งมีทั้งหมด 245 ขั้น กลางลำตัวพญานาคสลักเป็นรูปพระพุทธรูปนั่งสมาธิปิดตา อยู่ในวงกลมล้อมรอบด้วยลายเม็दन้าค้างและกลีบดอกไม้วาดด้านนอกวงกลมเป็นลายกระจัง ได้ศอพญานาคทุกตนมีลายนโม สุดปลายหางพญานาคเป็นเพิงผาขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ถ้ำพระเจ้าตาก” หรือ “ถ้ำหน้าพระ” เนื่องจากเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จมาประทับที่นี่ มีสิ่งก่อสร้างคล้ายกำแพงเมืองขนาดย่อม ยาวประมาณ 2 เมตร ที่ขั้วประตูทางเข้าถ้ำมีนายทวารบาล บนผนังมีลายปูนปั้นรูปราหูอมจันทร์ เครื่องประดับของราหู อาทิ เครื่องประดับศีรษะ กำไลต้นแขนและกำไลข้อมือตกแต่งด้วยเครื่องลายครามจีน นายภุชงค์ จันทวิช ผู้เชี่ยวชาญ

<sup>1</sup> เสนอ สิงคมาต “พืชพันธุ์เขาขุนพนม : ความหลากหลายทางชีวภาพ” ใน เขาขุนพนม : ชีวิตและวัฒนธรรม (ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2541) ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ (บรรณาธิการ)

ชาญเครื่องถ้วยจีนกำหนดอายุราวพ.ศ. 2156-2175 หรือครึ่งพุทธศตวรรษที่ 22 ผืนกำแพงด้านนอกประดับด้วยชาม หลังกำแพงด้านในมีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองอยู่สององค์<sup>1</sup>

ลานหน้าถ้ำ เคยเป็นที่ที่ “พ่อท่านกลาย” หรือพระครูวิบูลพนมรักษ์อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาขุนพนม (พ.ศ.2493-2540) เคยใช้เป็นที่พักพิงและชักชวนลูกหลานญาติโยมมาร่วมกันทำบุญให้ทานไฟ คือการทำขนมให้พระฉันในช่วงปลายฝนต้นหนาว และเคยเป็นที่ที่ปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนวัดเขาขุนพนม

กระแสความสนใจของคนจากต่างถิ่นเริ่มหลังไหลเข้ามาสู่เขาขุนพนมเรื่อยๆ นับจากที่ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ได้มาปฏิบัติ “ฌาน” และ “ญาณ” ที่เขาขุนพนมเมื่อพ.ศ. 2515 และได้ติดต่อกับดวงพระวิญญาณของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสมเด็จพระเจ้าตากสิน และคุณประยงค์ พระชนิษฐาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ภิกษุณีวรมัยได้เขียนเล่าเรื่องราวต่างๆ ไว้ในหนังสือ “ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน” (พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2516)

“คนที่รู้เรื่องนี้ก็มี แต่ที่ไม่พูด เพราะมีอะไรบางอย่างไม่น่าเปิดเผย แต่ก็ค่อยๆ เปิดเผยกันมาทีละเล็กละน้อย คนที่กรุงเทพฯ ที่มีความรู้ก็มาถามเป็นประจำ ก็บอกไปว่า เรื่องนี้พูดไปมันไม่สนุกอะไร ผมบอกว่าเป็นเรื่อง เขาว่ามา เราว่าไป น่าจะดี” ผู้อาวุโสท่านหนึ่งซึ่งมีภูมิรู้เรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของหมู่บ้านให้ความเห็น

“มีคนถามผมว่าเชื่อไหม ผมบอกว่า ผมเชื่อประวัติศาสตร์ของกรมพระยาดำรงครับ...เรื่องนี้ถ้าเปิดเผยต้องอ้างอิงบุคคล แต่เปิดเผยไม่ได้ ถ้าเล่าไปโดยไม่อ้างอิงบุคคล จะเรียกว่าเป็นนิทาน...ผมมีโอกาสร่วมชำระประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวนครศรีธรรมราชที่ราชภัฏ (การสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2521) นักโบราณคดีบอกผมว่า ประวัติศาสตร์ (ที่ชาวบ้านเชื่อ) คือประวัติศาสตร์มุขปาฐะ เราต้องพูดถึงที่มีหลักฐาน เรื่องพระเจ้าตาก หาหลักฐานไม่ได้” อดีตอาจารย์แห่งโรงเรียนเขาขุนพนมบอกเล่าที่คณะ

อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สร้างขึ้นเมื่อปี 2541 ในคราวแรกมีนักการเมืองท่านหนึ่งซึ่งมีความเห็นจะให้สร้างใหญ่กว่าพระองค์จริงถึง 6 เท่า หากถูกทางกรมศิลปากรสั่งระงับมิให้จัดสร้างในลักษณะเช่นนั้น เพราะเท่ากับเป็นการ “ประกาศอย่างโจ่งแจ้งเกินไป” ทุกปีในวันที่ 28 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทางอำเภอพรหมคีรีจัดงาน “วันรำลึก” พระเจ้าตาก ขึ้นเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์ท่าน โดยมีทางอำเภอเป็นแกนหลักในการจัดงานและผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ก็เป็นข้าราชการในอำเภอพรหมคีรี อำเภอใกล้เคียงและจังหวัดนครศรีธรรมราช

ด้านหน้าเขาขุนพนม ข้างศูนย์วิทยาศาสตร์เขาขุนพนม เป็นที่ตั้งของโบสถ์มหาอุด ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นอุโบสถขนาดเล็กกว่าอุโบสถทั่วไป (กว้าง 3 เมตร ยาว 6 เมตร)

<sup>1</sup> สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช โบราณสถานเขาขุนพนม

สร้างขวงตะวันตกหรือขวงทิศในแนวทิศเหนือ-ใต้ ประตุมียี่สิบประตูเดียวทางด้านตะวันออก ไม่มีหน้าต่าง มีแต่ช่องระบายอากาศขนาดกว้าง 20 ยาว 30 เซนติเมตร จำนวน 6 ช่อง เดิมเป็นที่ปลูกเสกเครื่องรางของขลัง แต่ปัจจุบันอุโบสถหลังนี้บูรณะใหม่หมดทั้งหลังและใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นเกียรติเป็นศรีของชาวนคร คือ ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งใช้เป็นที่พักประทับเมื่อครั้งเสด็จเขาสุนพยอมเมื่อปีพ.ศ. 2541 มูลเหตุในการก่อสร้างพระตำหนักแห่งนี้เพื่อให้เป็นมงคลสถานเคียงคู่กับพระตำหนักนครซึ่งสร้างขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

ที่เขาสุนพยอม ติดกับวัดเขาสุนพยอมและโรงเรียนเขาสุนพยอม เป็นที่ตั้งของศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาสุนพยอม ซึ่งอยู่ในสังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้บริหารศูนย์การศึกษานี้มีความคิดว่า "เรื่องของประวัติศาสตร์กับเรื่องของวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเดียวกัน กิจกรรมของศูนย์วิทยาศาสตร์ที่นี่ไม่เหมือนที่อื่น เราเอาเรื่องชุมชน ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์มาเป็นเรื่องเดียวกัน และคนสามารถเรียนรู้ได้"

กิจกรรมเด่นที่บูรณาการเรื่องธรรมชาติ ชุมชน ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์มาเป็นเรื่องเดียวกัน คือกิจกรรมที่เรียกว่า Walk Rally สำรวจชุมชนและวิถีธรรมชาติ หากพิจารณาถึง "การเดิน" ว่าเป็นการสร้างพื้นที่ หรือสร้างความหมายเฉพาะขึ้นมา เนื่องจากการเดินเป็นการเชื่อมต่อพื้นที่หนึ่งกับอีกพื้นที่หนึ่ง การเดินจึงเป็นการสื่อหรือสร้างความหมายเฉพาะชุดหนึ่ง<sup>1</sup>

เส้นทางที่กำหนดประกอบด้วย ฐาน (การเรียนรู้) ที่ 1 ประวัติพ่อท่านกลาย ฐานที่ 2. โบสถ์มหาอุด 3. ชีวิตและผลงานของนักวิทยาศาสตร์คนสำคัญ (เช่น ไอน์สไตน์, เซอร์ ไอแซค นิวตัน ซึ่งมีป้ายและภาพจัดแสดงอยู่ที่สนามหญ้าหน้าอาคาร ซึ่งพื้นที่นี้เคยเป็นป่าช้าของชุมชนมาก่อน) 4. ตำนานพระเจ้าตากสิน 5. ไต่เรือ 6. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืชบางชนิด 7. โครงสร้างป่าดิบชื้น 8. ระบบนิเวศภายในถ้ำ 9. ความสำคัญของสายน้ำ (คลองนอกท่า) ต่อชีวิต

ที่บ้านหลังเขา เป็นที่ตั้งของ "พระตำหนักเมืองนคร" องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมาย นับตั้งแต่ที่ตั้งของพระตำหนักที่เรียกว่า "สวนร่มเมือง" ซึ่งเป็นสวนสมรม สะท้อนให้เห็นวิถีเกษตรพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ โดยรอบแวดล้อมด้วยชุมชนชาวสวน สื่อความหมายถึงความใกล้ชิดของสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน

อาคารพระตำหนักจำลองสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัย อดีตอาณาจักรอันรุ่งโรจน์ยิ่งใหญ่อีกหนึ่ง 2 คาบสมุทรสุวรรณภูมิ ลวดลายประดับมีลักษณะขอบนอกเป็นลายพืชพันธุ์ธัญญาหาร แสดงความสมบูรณ์ของเกษตรกรรม ถักเข้ามาเป็นสีเขียวอ่อน หมายถึงผลผลิตการเกษตร สีส้มตาลแทนเมืองหรือสถาบันพระมหา

<sup>1</sup> ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ เอกลักษณะ และความเป็นอื่น (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2542)

กษัตริย์ ล้อมรอบด้วยกรอบสีขาว แทนความมั่งคั่งรุ่งเรืองของอาณาจักรศรีวิชัย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ตามคติดั้งเดิม จะทรงประทับบนเกาะที่มีน้ำล้อมรอบ ซึ่งแทนด้วยสีขาว จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบต่างๆ ล้วนสื่อแสดงอย่างชัดเจนถึงการ “ฟื้นอดีตอันยิ่งใหญ่” ของศรีวิชัย (ซึ่งอดีตมีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราช)

จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ของ “หมู่บ้านวัฒนธรรมฯ” และ “อุทยานการศึกษา” สร้างขึ้นจากการหลอมรวมรูปธรรมของ “พื้นที่แห่งความทรงจำ” และ “พื้นที่แห่งการพัฒนาให้ทันสมัย” ซึ่งมีตำแหน่งในการจัดวางเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ เพื่อให้แต่ละพื้นที่แสดงตัวออกมาได้ชัดเจนหรือคลุมเครือ (หรือบางกรณีก็มีการปิดกั้นไม่ให้อีกพื้นที่หนึ่งแสดงตัวออกมา) ต่างกันไปตามบริบท ที่ครอบคลุมทั้งบริบทของพื้นที่และเวลา นับตั้งแต่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ภูมิทัศน์ (landscape) บุคคลในประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อาคาร วรรณกรรม (มุขปาฐะ) พิพิธภัณฑสถาน นิทรรศการ รวมทั้งประเพณีและกิจกรรมต่างๆ

พื้นที่ธรรมชาติ (ป่า เขา) ในหมู่บ้านซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็น “พื้นที่ชายขอบ” หรือดินแดนรกเรื้อเต็มไปด้วยอันตราย หรือเป็นดินแดนลึกลับ กลับถูกทำให้ “ชัดเจน โปร่งใส” ด้วยการวิเคราะห์ ข่าแหละออกเป็นองค์ประกอบต่างๆ จัดแบ่งประเภทด้วยเกณฑ์ความรู้ที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ” ธรรมชาติกลายเป็น “วัตถุจัดแสดง” เพื่อการทัศนศึกษา เช่นเดียวกับผืนป่าบนเขาขุนพนมมีฐานะไม่ต่างจาก “สวนพฤกษศาสตร์” ที่ได้รับการปกป้องดูแลให้ปลอดภัย และให้คนทั่วไปได้เข้ามา “ชม” สำรวจ เพื่อ “ค้นพบ” (สิ่งใหม่) เกี่ยวกับวิถีธรรมชาติและวิถีชุมชน

ธรรมชาติแท้ที่จริงเป็นความรู้ ความหมายที่ได้รับการจัดระบบระเบียบไว้เพื่อให้ “รู้” ขณะที่ “ความทรงจำ” ของชาวบ้านถูกผลักดันให้อยู่ใน “ชายขอบ” ของความรู้มีสถานะภาพเพียง “ความเชื่อ” เมื่อเทียบกับความรู้ที่เป็นประวัติศาสตร์ ที่ได้รับการยอมรับว่ามีระเบียบวิธีการศึกษาที่เป็น “วิทยาศาสตร์” มีเหตุผล มีหลักฐานอ้างอิง ความเชื่อเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินถูกนำไปผูกโยงกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และเป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นความเป็นชุมชนเก่าแก่ กรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตาก ความคลุมเครือถูกผลักดันออกไปและถูกแทนที่ด้วยพื้นที่ที่ “ปลอดภัย” กว่า คือพื้นที่แห่งพลังความเชื่อ ความจงรักภักดีต่อวีรกษัตริย์ ขณะเดียวกันก็กำจัด “ความเชื่อ” แบบอื่น อาทิกรณีผลงานของภิกษุณีวรมา กบิลสิงห์ เรื่อง “ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน” ซึ่งถูกจัดให้เป็น “ความเชื่อที่มลาย” เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์การติดต่อกับพระวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และละเลยเสียงวิพากษ์วิจารณ์ความอคติในการใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ในงานวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนาสมัยกรุงธนบุรี” ของฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ที่อยู่ในภาคผนวกของหนังสือเล่มเดียวกันนี้

องค์ประกอบต่างๆ ที่หลอมรวมขึ้นเป็น “อาณาจักรแห่งความทรงจำ” ถูกสร้างขึ้นแทนสิ่งที่ไม่มีอยู่ในสังคมขณะนี้แล้ว หรือเป็นสิ่งที่เคยมีแต่ได้รับการ “ฟื้นฟู” ให้กลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ ภาพอดีตที่ถูกสร้างขึ้นมา

ถือเป็นปฏิบัติการทางความหมาย ซึ่งเกิดจากการจัดวางตรรกะของการสร้าง “พื้นที่แห่งความทรงจำ” ขึ้นมาใหม่ ขณะเดียวกันความทันสมัย ความมีเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ถูกบรรจุใน “พื้นที่แห่งการพัฒนาให้ทันสมัย” เช่นเดียวกัน ล้วนสะท้อนให้เห็นการประดิษฐ์สร้างทางสังคม ซึ่งมาจากชุดของภาคปฏิบัติการทางสังคมและวัตถุต่างๆ ที่ประดิษฐ์สร้างขึ้น กล่าวคือเป็นการศึกษา และภาคปฏิบัติทางสังคมที่แตกต่างหลากหลายและมีพลวัตร

เมื่อศึกษาวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมแห่งการสร้าง “พื้นที่แห่งความทรงจำ” และ “พื้นที่แห่งการพัฒนาให้ทันสมัย” ภาพของการสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม” และ “อุทยานการศึกษา” กล่าวคือภาพแทน ชุมชนชนบทในอุดมคติ ซึ่งเป็นมีความเข้มแข็ง สมครสมานสามัคคี สามารถปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษา “รากเหง้า” ที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งภาพอดีตของความเป็นชุมชนเก่าแก่ มีความเชื่อมโยงหรือสนับสนุนภาพอดีตอันรุ่งเรืองของเมืองนครศรีธรรมราชที่เคยเป็นอาณาจักรอันรุ่งเรือง รุ่มรวยด้วยประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องวาทกรรมของฟูโกต์เผยให้เห็นถึง “การเมืองเรื่องการจัดแสดง” ว่าแท้ที่จริงแล้วไม่มีความเป็นกลางแต่อย่างใด แต่กลับสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับอำนาจ / ความรู้ ในการตีความและสื่อความหมายของสิ่งต่างๆ ที่นำมาเป็นภาพตัวแทน สิ่งต่างๆ ในตัวของมันเองไม่มีความหมายตายตัว แต่ผันเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม เมื่อใดที่ความหมายใดก็ตามถูกตรึงให้อยู่กับที่ ย่อมแสดงให้เห็นว่ามี “อำนาจ” บางอย่างสามารถเข้าครอบงำได้อย่างเต็มที่ จนสามารถกำหนดความรู้และความเข้าใจต่อสิ่งนั้นให้เป็นไปในทิศทางเดียว

### พลังที่รื้อการ “ฟื้นฟู” ในหมู่บ้านวัฒนธรรม

ความพยายามที่จะผลักดันให้จังหวัดนครศรีธรรมราชคืนสู่ความเป็น “เมืองศูนย์กลาง” ที่ยิ่งใหญ่เช่นในอดีตที่เคยเป็น “เมือง 12 นักษัตริย์” ศูนย์กลางอาณาจักรศรีวิชัยนั้น ปรากฏชัดเจนเมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) กำหนดแนวทางการพัฒนาภาคใต้ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นภาคใต้ตอนบน (7 จังหวัด) และภาคใต้ตอนล่าง (7 จังหวัด) โดยมีจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นศูนย์กลางของภาคใต้ตอนบนและจังหวัดสงขลาเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาภาคใต้ตอนล่าง

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราชท่านหนึ่งกล่าวว่าในปีพ.ศ. 2526 ได้มีการผลักดันจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราชจนเกิดความเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาภาคใต้ใหม่ ซึ่งต่อมาปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ซึ่งแบ่งการพัฒนาภาคใต้เป็น 3 ส่วน คือ ภาคใต้ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง โดยมีจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็น “ศูนย์กลาง” หรือเมืองหลักในการพัฒนาภาคใต้ตอนกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาสู่ความเป็นศูนย์กลางการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม การคมนาคม และศูนย์กลางการเกษตร

ในช่วงปลายแผนฯ 6 (พ.ศ. 2534) จังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในหกจังหวัดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาของกระทรวงมหาดไทย<sup>1</sup> เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาจังหวัดให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลง และพัฒนาเชิงรุกเพื่ออนาคตของท้องถิ่นโดยพัฒนาตามศักยภาพของท้องถิ่นนั้นๆ จังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับคัดเลือกเป็น 1 ใน 6 จังหวัด (เชียงราย ชลบุรี สิงห์บุรี ศรีสะเกษ และภูเก็ต) สาเหตุหลักที่จังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับคัดเลือกคือ เป็นตัวแทนของจังหวัดที่มีปัญหาหลากหลาย และปัญหาบางอย่างเป็นปัญหาเฉพาะ ถือได้ว่าการวิเคราะห์ปัญหาของเมืองนครกันอย่างจริงจัง

ต่อมาในปี 2538 เกิดกระแสความตื่นตัวของภาคเอกชนและภาคราชการในการร่วมระดมความเห็นเพื่อจัดทำ “วิสัยทัศน์นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2550”<sup>2</sup> ซึ่งจะเป็นแนวทางและแผนแม่บทของการพัฒนาจังหวัดนครศรีธรรมราชในรอบ 12 ปี หรือหนึ่งรอบนักษัตริย์ (พ.ศ.2539-2550) การระดมความเห็นดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนเข้าสู่กระบวนการกำหนดแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2543 โดยมีผู้เข้าร่วมคือสำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ประชาคมจังหวัดนครศรีธรรมราช สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ศูนย์การศึกษานอก

<sup>1</sup> บัญชา พงษ์พานิช “นครศรีธรรมราช : ในฐานะจังหวัดยุทธศาสตร์ในการพัฒนา” สารานุกรมวัฒนธรรม ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 กุมภาพันธ์ 2535

<sup>2</sup> วิสัยทัศน์ จังหวัดนครศรีธรรมราช 2550 (เอกสารถ่ายสำเนา)

โรงเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จนได้ข้อสรุปของวิสัยทัศน์นครศรีธรรมราช 2550 ว่า “นครแห่งการเรียนรู้ ทำเมืองนครให้น่าอยู่ เพื่อก้าวสู่สังคมพัฒนา” ภายใต้ทิศทางหลัก 8 ทิศทาง คือ “พลเมืองใฝ่เรียนรู้เป็นนิจ, ร่วมสานกิจพัฒนารักษาถิ่น, ชีวิตมีคุณภาพทั้งแผ่นดิน, เป็นท้องถิ่นวัฒนธรรมค้ำสังคม, เศรษฐกิจยั่งยืนทุกท้องที่, สิ่งแวดล้อมสมดุลดีอย่างเหมาะสม, ศูนย์กลางภูมิภาคที่น่านิยม, ประชาคมร่วมพลังสร้างเมืองนคร”

คุณูปการของการจัดทำแผน “วิสัยทัศน์ฯ” นอกจากเป็นการเปิด “เวทีประชาคม” แล้ว ยังเป็นการทบทวนความคิดของการสถาปนาความเป็น “ศูนย์กลาง” ที่ก่อให้เกิดการกระจุกตัวของพัฒนาที่ทรัพยากรต่างๆ ถูกกระดมเข้าไปเพื่อหล่อเลี้ยงหรือเร่งการพัฒนาเพียงจุดเดียว นอกจากก่อให้เกิดความแตกต่างเลื่อมล้ำและการผูกขาดอำนาจ โดยหันกลับมาวิเคราะห์ข้อดีข้อด้อยของตนอย่างซื่อสัตย์ มุ่งเน้นที่การเสริมสร้างจุดแข็งของตนและการสร้างกลุ่มประชาคมมากกว่าสร้างความเป็นศูนย์กลาง

นักวิเคราะห์สังคมเมืองนครท่านหนึ่งถึงกับกล่าวว่า การกระจายอำนาจในการปกครองตนเอง น่าจะเป็นเรื่องหลักที่ชี้ทิศชี้ทางของเมืองนครต่อไปในอนาคต แต่อย่างไรก็ตามก็มี “โจทย์” ข้อหนึ่งที่น่าขบคิดและหาคำตอบว่า การปกครองตนเองในระดับหมู่บ้าน จนถึงระดับจังหวัดนั้น เป็นไปได้ใน “เมืองคอน” หรือไม่

เมื่อหันกลับมามองในกรณีของ “หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาขุนพนม” คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ “ทุนเดิม” ของชุมชน ทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ ซึ่งถือเป็น “ฐานอำนาจ” ของชาวบ้านนั้นจะมีพลังพอที่จะเผชิญหน้ากับภาวะความเปลี่ยนแปลงหรือ “โจทย์” ใหม่ๆ ทางสังคมได้เพียงใด

จุดแข็งประการหนึ่งของชุมชนแห่งนี้ คือพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ หรือ “ผูกญาติ” ที่เรียกว่าเป็น “เกลอ” กัน เครือข่ายสายสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเอื้อต่อการระดมความร่วมมือในกิจการงานบุญต่างๆ ปัจจุบันมีผู้บริหารโรงเรียนวัดเขาขุนพนมเป็นหลักในการสร้างเครือข่ายเชื่อมระหว่างโรงเรียนและวัด ทั้งเครือข่ายความเป็น “ชุมชนวัฒนธรรมเขาขุนพนม” ซึ่งประกอบด้วย 4 กลุ่มบ้าน, เครือข่ายตามตระกูล, เครือข่ายคณะกรรมการโรงเรียน, เครือข่ายของบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรม “สำรวจชุมชน” ของศูนย์วิทยาศาสตร์ฯ แต่เครือข่ายที่เกิดขึ้นขณะนี้ยังเป็นเหมือนกลุ่มกิจกรรมที่รวมตัวกันเฉพาะกิจ หรือเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ที่จัดตั้งกันอย่างอิสระ หรือเป็นกลุ่มตามโครงการที่รัฐนำเข้ามา จนมีคำกล่าวของคนในหมู่บ้านว่า “ไม่มีใครในหมู่บ้านนี้ที่ไม่มีกลุ่ม”

“ทางการมาแบบฉาบฉวย อยากจะรวมกลุ่มก็มารวมกลุ่ม 1,2,3,4,5 มันมีปัจจัยที่อยู่ภายในหลายปัจจัยที่ส่งผลต่อการรวมกลุ่ม ส่วนราชการมีแต่จัดการ ว่าถ้าจะรวมกลุ่มก็ต้องทำตามข้อ 1-10 ..ถ้าชาวบ้านรวมกันเอง..มันทั้งเครือญาติ กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ซึ่งเป็นเรื่องลึกซึ้งละเอียดอ่อนมาก” อาจารย์ท่านหนึ่งในชุมชนเขาขุนพนมให้ความเห็น

“ในฐานะที่เป็นคนทำงาน รู้สึกว่ารัฐให้ความสำคัญมากเกินไป เราเป็นผู้ปฏิบัติก็ต้องทำตามนโยบาย...ชาวบ้านอาศัยรัฐ จนเกิดเป็นความเคยตัวว่าเดี๋ยวรัฐก็ทำให้เอง..ที่เคยเห็นมา หลายชุมชน เขาอยู่ของเขาได้ แต่พอเราเข้าไปสนับสนุนแล้วทำให้เกิด “วัฒนธรรมกลายพันธุ์” จากที่เขาเคยทำเอง เลยกลายเป็นว่า เขาทำเองไม่



ได้...คนในชุมชนเองก็บอก เวลารัฐเข้าไป เขาก็เริ่มทำอะไรไม่ถูก เพราะไม่แน่ใจว่าคนที่เป็นประธานจะชอบไหม" ข้าราชการท่านหนึ่งของอำเภอพรหมคีรีให้ความเห็นในฐานะที่ต้องทำงานประสานกับชุมชนแห่งนี้

ขณะนี้ "ชุมชนวัฒนธรรมเขาขุนพนม" จึงมีเพียงเวทีกิจกรรมทางวัฒนธรรม หากยังขาด "เวทีประชาคม" หรือ "เวทีกลาง" ที่ชุมชนจะได้พบปะแลกเปลี่ยนความเห็น สะท้อนปัญหา ร่วมกันหาทางแก้ไข มองอนาคตและทักทอความสัมพันธ์ไปในขณะเดียวกัน ขณะเดียวกันก็ขาดเวทีที่จะสร้างผู้นำรุ่นใหม่ ซึ่งผู้ใหญ่ในชุมชนหลายท่านสะท้อนความเห็นตรงกันว่า เป็น "โจทย์" ที่สำคัญยิ่งกว่าด้านเศรษฐกิจ ซึ่งชุมชนยังไม่ถึงกับพบ "จุดวิกฤต" รุนแรงในขณะนี้

เนื่องจาก "ชุมชนเขาขุนพนม" ได้ชื่อว่าเป็นถิ่นนักการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดต่อเนื่องมายาวนาน และคนในชุมชนมีความสนใจเรื่องการเมือง และเหตุการณ์บ้านเมือง หลายคนในหมู่บ้านเป็นห่วงว่าอาจความสัมพันธ์ทางเครือญาติ อาจแตกสลายจากการเมืองท้องถิ่นที่เปิดเวทีในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันอย่างเข้มข้น การกระทบกระทั่งในหมู่เครือญาติเริ่มปรากฏบ่อยครั้งที่มีการเลือกตั้ง เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก ซึ่งต้องใช้เวลาในการประสานความสัมพันธ์ให้เข้มแข็งเหมือนเดิม

อัตลักษณ์ของ "หมู่บ้านวัฒนธรรม" ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นภาพแทน ชุมชนในวัฒนธรรมไทย ที่ประกอบ ด้วยสถาบันหลัก ได้แก่ "บ้าน วัด (โรงเรียน) วัง" แห่งนี้อาจดูเหมือนเป็นภาพในอุดมคติ ทั้งที่ในความเป็นจริง ชุมชนกำลังเผชิญหน้าภาวะความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทุนเดิมทางสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หรือความเข้มแข็งของระบบเครือญาติ ยังถือเป็นพลังที่ยังรอการ "ฟื้นฟู" ให้เข้มแข็งกว่าที่เป็นอยู่

---